Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского
Серия "Филология". Том 19 (58). 2006 г. №5. С.150-153.

УДК 81'37

ТЕКСТ ЯК ПОТРЕБА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Онуфрів С.Т.

Постановка проблеми. Людина – істота, що реалізує себе хіба в спілкуванні, комунікації (хай навіть з самою собою), тому прагне семіологізувати (означити, створити код) життя і предмет своєї діяльності, перетворити їх на текст, що піддається прочитанню. Відповідно і кожна культурна епоха створювала власні тексти, які мали свою мову (коди). Російський вчений Юрій Лотман стверджує, що існує два способи культурної свідомості: одна „оперує дискретною (перервною) системою кодування і утворює тексти, що складаються як лінійні ланцюги поданих сегментів (знаків). Тут носієм значення є окремий сегмент (знак), а ланцюг сегментів (текст) вторинний, значення його виходить із значення сегментів (знаків). Другий спосіб кодування і утворення текстів культури: текст є первинним носієм значення. Він не дискретний, а континуальний, єдиний, безперервний. Зміст його розмазаний в семантичному просторі даного тексту" [4, с. 18] (малярське полотно, картина, сцена, екран, суспільна поведінка).

Отже, у рамках як індивідуальної, так і колективної культурної свідомості існують два типи генераторів тексту: один збудований на механізмі дискретності, другий – континуальності. Між ними постійно відбувається обмін текстами. У духовній культурі (мистецтві) ця біполярність витворила ряд мистецьких текстів: лінійно-дискретні (література, музика) пов'язані з часом і візуально-континуальні пов'язані з простором (малярство, скульптура, гравюра, архітектура). Це синхронний зріз. На діахронному ця біполярність проявляється у протилежних точках бачення світу: на зверхніх його кшталтах, приступних для сприймання органами чуттів, – реальна; на невидимих, трансцендентних, відкритих хіба внутрішньому зорові, – ірреальна. Тобто історія культури – то невпинне хитання, зигзаг між двома полюсами світосприймання – реалістичним і нереалістичним, між історико-культурними епохами, в основі яких лежить – послідовно – то реалістична, то нереалістична (символічна, екзистенційна тощо) картини світу. Звісно, мова йде про панівну тенденцію [1, с. 112]. І кожну з них, коли вона вичерпає усі свої ресурси росту, заперечує – відміняє інша, протилежна. Ці протилежні начала, що витворюють два типи культури, які повторюються, змінюючи одна одну, Ніцше назвав аполлонівським і діонісійським.

Будь-яка мовленнєва подія, будь-який комунікативний акт передбачає адресанта (відправника), який надсилає повідомлення (текст) адресатові (реципієнту). Але щоб повідомлення змогло виконати свої функції, необхідні: контекст (про що йде мова, те, що оточує текст), код (спільний для того, хто кодує, і того, хто декодує) і контакт – фізичний канал і психологічний зв'язок між адресатом і адресантом. Всі ці фактори – необхідні елементи мовленнєвої комунікації [5, с.304].

контекст
повідомлення (текст)
адресант ——— адресат
контекст
код

Ролан Барт – центральна постать французького структуралізму, який пройшов складний шлях від структуралізму до постструктуралізму, чітко розмежовує текст від твору. Твір – це "не матеріальний предмет, а конструкція, яка виникає як довершений продукт, організована в цілях впливу на адресата і призначена для комунікації" [2, с. 48]. Твір стоїть поза сприйманням і виражає тільки готовність до написання тексту. На відміну від твору, текст – структура, що складається із знаків, кодів і дискурсів. „Це переплетіння незчисленних внутрішніх ходів, які не мають одне над одним влади. Це – Галактика означуваних, а не структура означників" [2, с. 433]. У текст можна вступити через безліч ходів, і ні один з них не можна визнати найголовнішим.

Текст – це недиференційована маса культурних значень, це місце пересічення текстових площин і діалог різних видів письма – письма автора, письма читача і, нарешті, письма, що створюється цьогочасним чи майбутнім культурним контекстом.

Згідно з визначенням, текст – це „послідовність осмислених висловлювань, що передають інформацію та об'єднані спільною темою, він має властивість зв'язаності та цілісності" [2, с. 49]. Слово „текст" має складну етимологію. З латинської мови „текст" перекладається як тканина, зв'язок поєднання, будова, стиль, а також як сплетіння, структура, зв'язний виклад. Таким чином, в етимологію слова „текст" входять три компоненти семантики. По-перше, текст – це те, що створене, зроблене людиною, неприродне. По-друге, це зв'язаність елементів всередині зробленого. І, по-третє, це майстерність зробленого.

Отже, текст – це тканина простору, в якій відбувається процес творення значень. У різних наукових дослідженнях текст розглядається не як закінчений, замкнутий продукт, а як виробництво, що відбувається на наших очах і підключене до інших текстів та інших кодів.

Одні дослідники вважають, що текст – це певна структура, що складається з елементів значень та єдностей цих значень. Інші вбачають поняття тексту в єдності мовних знаків, що організовані за певними мовними нормами і є носіями інформації.

У тексті немає жодної випадкової деталі, а основні його детермінанти – знак, код і дискурс – тісно взаємопов'язані. І навіть якщо зв'язки між словами існують лише через певні асоціації, то саме через ці асоціації будується семантичний образ слова.

Ролан Барт розділяє текст-письмо і текст-читання. Текст-письмо не матеріальний предмет – це ми у процесі письма, тобто ще до того моменту, коли якась конкретна система (Ідеологія, жанр, Критика) розітне, розкроїть, перерве, заштопорить рух безмежного ігрового простору світу (світу як гри), надасть йому класичної форми, скроїть число входів у нього, обмежить ступінь відкритості його внутрішніх лабіринтів. На противагу тексту-письму виникає його протилежність – те, що можна прочитати, але не можна написати, – текст-читання. Це класичний текст. На відміну від текста-письма, такі тексти є продуктами, а не процесами продукування: з них і складається основна маса нашої літератури.

Інтерпретувати такий текст, говорить Барт, зовсім не означає наділити його певним, конкретним змістом (відповідно правомірним чи відносно довільним), але, навпаки, зрозуміти його як утілену множинність.

Твір виконує денотативну функцію, а Текст належить рівню конотації. Якщо „твір можна визначити як те, що „сказав" автор, то Текст – це те, що „сказалося" в творі незалежно від авторської волі, а часто і від авторської свідомості" [3, с. 188]. Сказалося саме в тій мірі, в якій будь-який індивід, від народження занурений у визначену ідеологічну атмосферу, вимушений читати і засвоювати Книгу культури, яку запропонувала йому його епоха, оточення, соціальний стан, система виховання і освіти. Ось чому у змістовому відношенні Текст первинний, а Твір – вторинний. Текст – це море соціокультурних значень, поживне середовище, тоді як кілька творів, які вже вийшли з-під пера автора за його життя, – всього лише крихітні коралові острівки, створені роботою цього моря – острівки, які могли і не виникнути. Твір – лише шлейф уявного, що тягнеться за Текстом" [2, с. 79]. Текст настає саме тоді, коли зупиняється мовлення, тобто у ту мить, починаючи з якої ми вже не можемо визначити, хто говорить, а можемо тільки стверджувати: тут про щось говориться.

Прочитати текст – значить зрозуміти його (хоча б частково), інтерпретувати. Факт, подія, які присутні у тексті, інтерпретуються, читаються не самі собою, не ізольовано, а у контексті. За визначенням, саме контекст зумовлює ту чи іншу інтерпретацію даного тексту, визначає його комунікативну вартість, текстуальне оточення, яке актуалізує його значення та зумовлює його комунікативну вартість. Саме у контексті усі складники тексту набувають функціонального забарвлення, доповнюючи та взаємодіючи один з одним.

Проте у поняття „текст" переваг більше. Текст – це основа, своєрідний каркас, який підтримують поняття контексту та інтертексту. Ці поняття можна розуміти як різницю між тим, що писав автор і що прочитав читач, і які висновки робляться на основі прочитаного.

Справді, текст володіє великою силою впливу на аудиторію. Ще з часів Платона відомо, що він є зброєю навіювання значень, причому автор і аудиторія укладають свого роду мовчазну угоду, згідно до якої аудиторія добровільно підпорядковується естетичному „гіпнозові", якому її піддали. Тоді читач впадає в стан самозабуття, відмовляючись від своєї емпіричної особистості, і починає жити інтересами і переживаннями персонажів, переживаючи за них так, що забуває про свою, власну.

Однак, перетворюючись у твір, зживаючись з ним, читач саме тоді починає сприймати його як щось „природне", тим самим втрачає імунітет як проти ідеології самого твору, так і проти всіх дрібних ідеологем, з яких і витканий прихований за ними текст.

Мовна діяльність схожа до законодавчої діяльності, а мова є її кодом. Ми не помічаємо влади, що ховається в мові, тому що забуваємо, що мова – засіб класифікації і що всяка класифікація – засіб придушення. Говорити чи, тим більше, роздумувати зовсім не означає вступати в комунікативний акт; це означає підкоряти собі того, хто слухає.

Найбільше під владу ідеології потрапляють журналістські тексти. Особливо такий вплив помітний у тих текстах, де журналіст для того, щоб утримати увагу, інтерес пересічного читача, скеровує проблемний потік не до раціо, а до емоцій того, хто читає,

надто заповнюючи матеріал, скажімо, суб'єктивними враженнями від побаченого, описом власних емоцій, чим хоче претендувати на істинність своїх висловлювань. Деякі журналісти не сприймають свої тексти як тексти-читання, по суті недооцінюють свого читача. Адже, як говорить Барт: „Читати – означає знаходити значення, тобто іменувати їх. Значення, що отримують імена, починають перегукуватися між собою і групуватися, і ці групи теж отримують імена і в цьому – життя тексту" [2, с. 511].

Журналіст повинен усвідомлювати множинну природу свого тексту для того, щоб звільнити його з-під влади ідеології, одне слово, щоб текст став об'єктивним; пам'ятати, що завдяки множинності тексту його можна розглядати з різних, досить конкретних, точок зору; можливо, несвідомо володіючи текстом, може роздратувати читача, тим більше, що журналістський твір є соціально-відповідальним.

Ще одна помилка журналістів виявляється у тому, що деякі з них вважають, що читач інтерпретує текст як цілісність. Натомість варто повірити Бартові, який стверджував протилежне, хоча б тому, що... сучасна практика судових процесів над журналістами і їх текстами доводить, що коли йде розгляд звинуваченого тексту, застосовується подібна до бартівської методологія: тобто доводиться відповідати за конкретні фрази, слова, факти, які часто не є основними, а допоміжними факторами ідеології тексту в цілому.

Список літератури

1. Андрусів С. Модернізм.Постмодернізм: ланки безконечного ланцюга історико-культурних епох // Світо-вид. – 1997. – №1-2. – С.111-114.
2. Барт Р. Изобранные работы. Семиотика. Поэтика. – М., 1992. – 357с.
3. Барт Р. S Z. – М., 1994. – 290с.
4. Лотман Ю.М. Текст в тексте // Труды по знаковым системам. – 1981. – Вып.14. – 189с.
5. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика. – М., 1996. – 362с.

Поступила до редакції 15.08.2006 р.